

شریعتی و بحران‌های تو در تو

بنیاد شریعتی پنجشنبه ۳۰ خردادماه همایشی را با عنوان «ما و بحران‌های تو در تو» برگزار می‌کند. مسلمان زمانی، نرگس سوری، محمدجواد غلامرضا کاشی و احسان شریعتی سخنرانان این نشست هستند. بحران اخلاق، بحران ملیت، بحران جامعه و بحران اقتصاد محورهای مسائلی هستند که در این همایش به آنها پرداخته خواهد شد. این همایش از ساعت ۱۷ تا ۱۹ در کانون توحید برگزار می‌شود.

نقد و بررسی آخرین اثر مجتهدی

نشست «بحث‌هایی درباره فلسفه و ادبیات»، نگاهی به کتاب «فلسفه و ادبیات» کریم مجتهدی، در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی برگزار می‌شود. این نشست با سخنرانی کریم مجتهدی، ژاله کهنمویی، زهرا مبلغ، فاطمه مینایی، زینه عرفت‌پور، روح‌الله کریمی، جان‌الله کریمی، مطهر، محمدمنصور هاشمی و شکوه‌سادات حسینی، دوشنبه سوم تیرماه از ساعت ۱۴:۳۰ تا ۱۸:۳۰ دقیقه برگزار خواهد شد.

انتشار «بحران اقتصاد جهانی»

ترجمه کتاب «بحران اقتصاد جهانی: رکود بزرگ قرن بیست و یکم» وارد بازار کتاب شد. این کتاب انتشارات گلوبال ریسچ شامل ۲۰ مقاله از صاحب‌نظران اقتصاد سیاسی با ویراستاری میشل جوسودوسکی، استاد اقتصاد در دانشگاه اتاوا و مدیر مرکز پژوهش جهانی‌سازی (CRG) و اندرو گابین مارشال است که با ترجمه «شهرزاد مهدوی» در ۵۲۰ صفحه و به همت نشر افکار منتشر می‌شود.

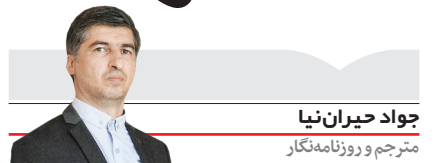
شریعتی و چپ اسلامی

حجت‌الله جودکی: چپ اسلامی یک جریان فکری است نه جریانی سیاسی. محدود به جهان عرب هم نیست، بلکه در کل جهان اسلام حضور دارد. در دوران معاصر، اندیشه چپ اسلامی به‌نظر من با شریعتی شروع شده است. شریعتی در خیلی از کشورها تأثیر داشت، مثلاً در ترکیه، فکر نمی‌کنم هیچ اثری باشد که از شریعتی چاپ نشده باشد. در جهان عرب هم همین طور، تمام آثار شریعتی ترجمه شده و تأثیر گذار بوده است.

گفت‌وگوی اختصاصی با پروفسور «پیتر آدامسون»، استاد فلسفه دانشگاه ماکسیمیلیان مونیخ

توجه به فکر اسلامی، راز تحول در تاریخ‌نگاری فلسفه

جواد حیران‌نیا
مترجم و روزنامه‌نگار

پیتر آدامسون، استاد فلسفه دانشگاه ماکسیمیلیان مونیخ، کار پژوهشی خود را «تاریخ فلسفه بدون هیچ خللی» نامیده است. اما این «خلل»‌ها چیستند؟ ناگفته‌هایی که باعث شده برخی از انجای تفکر، حاشیه‌ای تلقی شوند. در دوره کنونی افرادی چون او در آثار خود به اهمیت فلسفه اسلامی و نقش مهم آن در تاریخ فلسفه پرداخته‌اند. این اقدام دیرینه‌گام و تأثیرگذار، اهمیت دارد که برخی آن را «شجاعانه» نیز می‌خوانند و بر همین اساس است که کتاب پیتر آدامسون با عنوان «فلسفه در عالم اسلامی» را نشانه یک انقلاب می‌دانند، چرا که نقشه تاریخی فلسفه را اساساً از نو ترسیم می‌کند. این کتاب، انقلابی در شیوه نگارش تاریخ فلسفه است چون هدف آدامسون ارائه تاریخی جامع و کامل از سیر فلسفه است، یعنی رفع خلل‌هایی که مورخان پیشین فلسفه برجای گذاشته‌اند. چارلز تالیا فرو، فیلسوف برجسته دین و استاد فلسفه کالج سنت اولاف نیز در مصاحبه‌اش با «فرهیختگان»، آدامسون را دارای نقشی مهم و تأثیرگذار در شناساندن فلسفه اسلامی به‌ویژه «متون فلسفی عربی» به مخاطبان غربی دانسته بود.

آدامسون درخصوص نهضت ترجمه در جهان اسلام هم معتقد است در قرن دهم میلادی، عرب‌زبان‌ها، تقریباً به اندازه خوانندگان انگلیسی‌زبان امروز، به آثار ارسطو دسترسی داشتند. این امر به لطف نهضت ترجمه میسر شد. اما چه چیزی باعث می‌شد خلفای عباسی از این کار حمایت کنند؟ بی‌شک متون مهم در رشته‌هایی چون مهندسی و پزشکی کاربرد عملی داشتند. اما این نکته توضیح نمی‌دهد که چرا به مترجمان مبالغه‌ناگفتگی داده می‌شد تا فی‌المثل متافیزیک ارسطو را به عربی ترجمه کنند.

آدامسون می‌گوید: «به تدریج با ترجمه و انتشار آثار فلسفه اسلامی در زبان‌های اروپایی از جمله کار من درباره تاریخ فلسفه، تلاش می‌شود تا داستان فلسفه در جهان اسلام برای مخاطبان بیشتر و گسترده‌تری بازگو شود.»

پیش از آدامسون، آخرین کوشش قابل قیاس در بازخوانی و بازنویسی تاریخ فلسفه، اثر آنتونی کنی با عنوان تاریخ جدیدی از فلسفه غرب (A New History of Western Philosophy) است. توصیف کنی از فلسفه در جهان اسلام، اگر چه از برخی جهات گزارشی خوب است، اما به‌سختی چیزی بیش از «اشاره‌ای مودبانه در چند صفحه» است. پیتر آدامسون (Peter Adamson) استاد فلسفه در دانشگاه لودویگ ماکسیمیلیان مونیخ است و دکتری خود را از دانشگاه «نتردام» آمریکا اخذ کرده است. وی نویسنده کتاب‌های متعددی است که مهم‌ترین آنها مجموعه «a history of philosophy without any gaps»؛ یا همان «تاریخ فلسفه بدون هیچ خلل» است که تاکنون چهار مجلد آن انتشار یافته‌اند: فلسفه کلاسیک (Classical Philosophy)، فلسفه در عالم یونانی‌ماب و رومی (Philosophy in the Hellenistic & Roman Worlds)، فلسفه در عالم اسلامی (Philosophy in the Islamic World) و فلسفه قرون وسطایی (Medieval Philosophy). از آدامسون آثار دیگری در زمینه فلسفه اسلامی نیز منتشر شده است که از جمله آنها می‌توان به «فلوطين عربی» (The Arabic Plotinus) و «کندی: متفکر بزرگ قرون وسطی» (Great Medieval Thinkers: al-Kindi) اشاره کرد. «فرهیختگان» در گفت‌وگوی اختصاصی با وی به بررسی نقش و تأثیر فلسفه اسلامی بر فلسفه غرب و «چرایی عدم‌انعکاس مناسب این موضوع» در آثار راوی تاریخ فلسفه غربی پرداخته‌ایم که در ادامه از نظر می‌گذرانید.

بهرغم نقش مهم فلسفه اسلامی بر فلسفه غرب، مورخان تاریخ فلسفه غرب به این موضوع اهمیت زیادی نداشتند. به‌نظر شما تأثیر فلسفه اسلامی بر فلسفه غرب در قرون وسطی به چه میزان بوده است؟ تأثیر عظیمی بوده است گرچه نه از طریق اروپای غربی در قرون وسطی. [درواقع] تا قرن دوازدهم میلادی شاهد تأثیر زیادی از جانب متون عربی نیستیم، با این حال شروع ترجمه علمی متون [عربی] با کار افرادی همچون «آدلارد از بات» (آدیلار البائی، Adelard of Bath) شروع شد که در اواسط قرن دوازدهم فوت کرد و هم‌زمان در این دوران است که شاهد افزایش علاقه‌مندی به منابعی از عالم اسلامی هستیم. در این دوران خصوصاً ترجمه‌های متعددی از آثار ابن‌سینا و ابن‌رشد صورت گرفت و نیز از [آثار] ابویوسف کندی و فارابی. اندیشمندان یهودی که در جهان اسلام زندگی می‌کردند، از جمله ابن‌میمون (Maimonides) را هم نباید فراموش کنیم. تأثیر این ترجمه‌ها غیرمعمول بود و باعث تقویت «مذهب ارسطویی» یا ارسطوگرایی (Aristotelianism) و در واقع سبب برآمدن «مذهب مدرسی» یا مدرسی‌گرایی (Scholasticism) قرن سیزدهم یا چهره‌هایی چون آکویناس و دانس اسکوتس (Duns Scotus) در قرن سیزدهم میلادی شد. در اوایل قرن سیزدهم مشاهده می‌کنیم که متفکران اسلامی نهایتاً در مواردی حتی از ارسطو نیز موثرتر و اثرگذارترند؛ به‌عنوان مثال ابن‌سینا منبع [یا مرجع] اصلی اقوال در باب «نفس انسانی» در آن دوره است.

چرا اغلب فیلسوفان غربی که به تاریخ فلسفه پرداخته‌اند، نقش فلسفه اسلامی در فلسفه غربی را نادیده گرفته‌اند؟

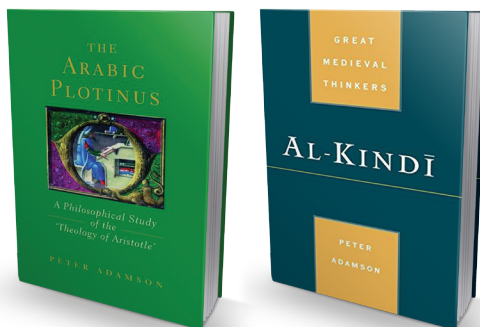
فکر نمی‌کنم این [مطلب] دقیقاً صادق باشد. در واقع تأثیر منابع عربی در ترجمه [های] لاتینی به‌خوبی شناخته شده است و هرکس که در فلسفه قرون وسطی مطالعه جدی داشته باشد، [این مطلب را] تأیید می‌کند (یعنی واقعاً نمی‌توان از این مطلب عزل نظر کرد چرا که نویسندگانی مانند آکویناس تقریباً در هر صفحه [از آثار خود] از ابن‌سینا و ابن‌رشد نقل قول می‌کنند). البته [انکار نمی‌شود کرد که] مطالعات غربی در تشخیص اهمیت و حتی وجود فلسفه مضبوط در [آثار] عالم اسلامی،

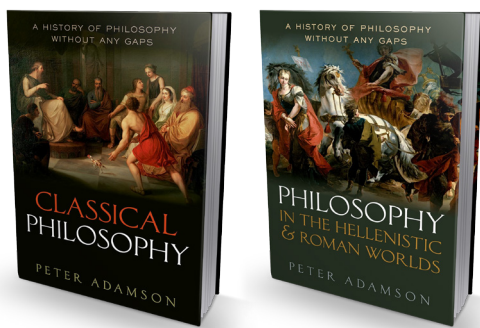
[آثاری که] پس از برهه ترجمه‌های لاتینی-عربی (حدود سال ۱۲۰۰ میلادی) نوشته شده‌اند و فیلسوفانی که مربوط به دوره‌ای پس از ابن‌سینا بوده‌اند [بسیار کند بوده است. نادیده گرفته شدن چهره‌هایی چون فخرالدین رازی یا نصیرالدین طوسی در مطالعات اروپایی [تاریخ فلسفه، از این جهت است که] آنها بسیار [با فاصله و] دیر نوشتند و چون بالنسبه در مناطق شرقی دورتری بوده‌اند، آثارشان توسط فرادش و سنت لاتینی دریافت نشده و [به تبع آن] دور از دید اروپاییان باقی ماند. نهایتاً به‌رحال امروز بسیاری افراد با جدیت مشغول کار در این زمینه و بر آثار آنها [امثال نصیرالدین طوسی و فخرالدین رازی ...] هستند.

اثر جنبش ترجمه در دنیای اسلام بر انتقال متون کلاسیک فلسفه یونانی به عالم مدرن چه بود؟

[طبیعتاً] این [نهضت ترجمه از یونانی به عربی] مربوط به دوره‌ای ماقبل [دوره مدرن] است، زمانی که نهضت ترجمه از یونانی و عربی طی قرون هشتم تا دهم پس از میلاد وقوع یافت. سوال شما جدا سوال خوبی است، چون مهم است که بدانیم متون یونانی که اغلب با ظرافت و با جدیت منتقل شده‌اند، چگونه به عربی انتقال داده شدند. یک مثال اساسی و موردی که من در ابتدای مسیر کارم راجع به آن نوشته‌ام، «فلوطين عربی» [چهره‌ای] مهم از افلاطونیان باستان متأخر بود. در آن مورد، [در ترجمه‌های فلوطين به

Great Medieval Thinkers: «ال-کندی» متفکر بزرگ قرون وسطی»
The Arabic Plotinus «فلوطين عربی» و «فیلوسوفان

مجموعه «a history of philosophy without any gaps» یا همان «تاریخ فلسفه بدون هیچ خلل» از پیتر آدامسون

عربی] طی ترجمه، پاراگراف‌های کاملی از مطالبی جدید افزوده شده بود و تلاش شده بود تا [هر] اثر را برای فهم مخاطب مسلمان قرن نهمی دست‌یاب [و مأنوس] کند. از این زمان، این آثار منبع مهمی برای بسیاری از اندیشمندان از جمله فارابی، ابن‌سینا و پس از آنها در دوره صفوی ایران برای [شخصی] چون ملاصدار- [یدل] شد. بسیار مهم است به یاد داشته باشیم این اندیشمندان صرفاً خواننده آثار فلوطين نبودند، بلکه متونی مثل ترجمه‌های عربی از فلوطين کاملاً متفاوت است.

در کدام شاخه‌های علوم انسانی تأثیر اندیشه اسلامی بر اندیشه غربی در قرون وسطی بیش از همه بود؟

بعضی اثرپذیری‌ها از اقوال و آرای اسلامی در ادبیات [مشهود] است، مثال مشهور آن «کمدی الهی» اثر دانته است که اغلب گفته می‌شود تصویرش از نحوه خلود گناهکاران در دوزخ، منعکس‌کننده اقوال اسلامی در باب دوزخ است. البته خود قرآن بسیار پیشتر شناخته شده بود. در واقع فکر می‌کنم که با فاصله‌ای [قابل توجه]، عمده تأثیر [آثار اسلامی] بر دانش‌های مضبوط (disciplines) و رشته‌های علوم انسانی در واقع از جانب فلسفه و الهیات فلسفی است، تا آنجا که رسته‌های دیگری مثل «شعر عربی» یا «تاریخ‌نگاری عربی» به لاتین ترجمه نشدند. البته تأثیرگذاری علوم و دانش‌های شریعتی بود، برای نمونه اقوال و آرای لاتینی قرون وسطی در باب نور به‌طور گسترده و فراگیر متخذ از آثار ابن‌هیثم بود.

تا چه اندازه فیلسوفان غربی و خصوصاً فیلسوفان آمریکایی فلسفه اسلامی را می‌شناسند؟

خب، اگر بخواهم صادق باشم، نه چندان. من حتی فکر می‌کنم که بیشتر فیلسوفان برجسته در آمریکا، اگر بخوانند هم نمی‌توانند نام بیش از یک یا دو تن از فلاسفه اسلامی را ببرند. اما این شرایط به آرامی در حال تغییر است و به تدریج با ترجمه و انتشار آثار فلسفه اسلامی در زبان‌های اروپایی- از جمله [با انتشار] کار من درباره تاریخ فلسفه و کارهای جاری مشابه آن- تلاش می‌شود داستان فلسفه در جهان اسلام برای مخاطبان بیشتر و گسترده‌تری بازگو شود.

آثار و مطالعات شما در باب تأثیر فلسفه اسلامی بر فلسفه غرب، چه چیزی بیش از کارهای کاپلستون (و تاریخ فلسفه او) یا کارهای «اتین ژیلسون» یا «تاریخ فلسفه راتنج» و امثال آنها دارد؟ [این پرسش را از ابن جهت مطرح می‌کنم] که این آثار نیز کمابیش به نقش سینویان و ابن‌رشدیان در عالم لاتینی زبان ادعان کرده‌اند و مطالبی هم در شرح آن [تأثیرات] نوشته‌اند.

بسیار خوب، آثار قدیمی‌تر در تاریخ فلسفه مانند کار فریدریک کاپلستون، نتوانسته برخی [از متفکران] فلسفه اسلامی را پوشش دهد، گرچه با جزئیاتی مختصر، به نویسندگان برجسته تأثیرگذار در فلسفه قرون وسطی اشاره کرده است. این موضوع [با تفاوت‌هایی] درباره ژیلسون نیز صادق است، اما در مورد ژیلسون [باید توجه داشت که] ژیلسون [در اصل] تنها از آکویناس و بوناوتورا و دیگر فلاسفه مدرسی مسیحی قرون وسطی بحث می‌کند و تلاشی در جهت [تدوین] تاریخ فلسفه-به‌طور کلی و عام- نمی‌کند.

به‌رحال تفاوت عمده رویکرد (approach) [و نحوه] تقرب من به تاریخ فلسفه [این است که تأکید کرده‌ام سنت (tradition) [و فرادش فلسفی] اسلامی پس از سال ۱۲۰۰ میلادی و نهضت ترجمه لاتینی-عربی [نیز] تداوم یافته است.

به‌علاوه من بر خلاقیت مستقل و اهمیت علم کلام نیز تأکید کرده‌ام که [چنین توجه و تأکیدی] در باب تاریخ‌نگاری‌های قدیم‌تر [فلسفه] صادق نیست. یک نمونه مشهور به «بدی» در این باره، تاریخ فلسفه برتراند راسل است که تنها بسیار کوتاه و [ایضا] پر اشتباه درباره جهان اسلام بحث کرده است.

در مسیر تحقق دولت اسلامی

دکتر رفیعی آتانی، دبیر مجمع عالی علوم انسانی اسلامی خبر از برگزاری پنجمین نشست «اساتید منتخب علوم انسانی اسلامی» با تأکید بر موضوع «علوم سیاسی اسلامی» داد. به گزارش روابط عمومی مجمع عالی علوم انسانی اسلامی، رفیعی آتانی دبیر این مجمع با اشاره به برجسته رشته علوم سیاسی حضور دارند. دبیری علمی جلسه به عهده حجت‌الاسلام نجف لک‌زایی است و اساتیدی همچون علیرضا صدرا، موسی نجفی، مهدی ابوطالبی، محسن رضوانی، سیدمحمدرضامرندی، جلال درخشه، سیدصادق حقیقت، سیدابراهیم برزگر و دیگر اساتید این حوزه حضور دارند.

وی با اشاره به نشست‌های برگزار شده قبلی گفت: «چهار نشست با موضوعات «ماهیت علم دینی»، «فلسفه اسلامی و علوم انسانی»، «اقتصاد اسلامی» و «روانشناسی اسلامی» برگزار شدند و پنجمین نشست به موضوع علوم سیاسی اختصاص پیدا می‌کند. وی تصریح کرد: «در این جلسه ۱۲ مقاله ارائه می‌شود و در هر ارائه، ۲۰ دقیقه برای ارائه‌کننده و ۲۰ دقیقه برای پاسخگویی به حاضران فرصت داده می‌شود. مقاله‌های ارائه‌شده در «مجموعه مقالات کنگره علوم انسانی اسلامی» و متن مکتوب نشست در نشریه صدرا منتشر می‌شود.»

رفیعی آتانی تصریح کرد: «تبادل آخرین دستاوردهای علمی در حوزه علوم سیاسی اسلامی و آگاهی از موضوعات و مطالب این حوزه و ارائه آنها، از اهداف کلی این نشست در نظر گرفته شده است تا آگاهی از جایگاه و سطح رشته مورد نظر حاصل شود.»

وی با اشاره به نشست‌های انجام اساتید منتخب علوم انسانی اسلامی گفت: «طبق برنامه ریزی‌های انجام گرفته سه نشست با موضوعات جامعه‌شناسی اسلامی، مدیریت اسلامی و تمدن نوین اسلامی تا انتهای سال جاری برگزار خواهد شد. این نشست روز پنجشنبه ۳۰ خردادماه از ساعت ۸ صبح تا ۲۰ به‌صورت پیوسته در شهر مشهد برگزار می‌شود. در این جلسه ۲۵ نفر از اساتید برجسته رشته علوم سیاسی اسلامی که در این حوزه دارای اثر هستند، حضور دارند.

ضرورت توجه جدی به دولت‌سازی حجت‌الاسلام نجف لک‌زایی، دبیر علمی «پنجمین نشست تخصصی اساتید منتخب علوم انسانی اسلامی» هم با اشاره به برگزاری این نشست گفت: «کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی به‌دنبال تحقق بومی‌سازی و اسلامی‌سازی علوم انسانی، سلسله نشست‌ها و جلساتی را با حضور اساتید منتخب این حوزه برگزار می‌کند. عالی‌ترین مباحث درباره علوم انسانی اسلامی در کنگره مطرح می‌شود، اما از دو سال قبل جلساتی با موضوعات مختلف علوم انسانی اسلامی با حضور اساتید منتخب برگزار شد تا آخرین وضعیت رشته‌های تخصصی مشخص شده و کنگره علوم انسانی اسلامی با آمادگی بیشتری برگزار شود.

لک‌زایی با اشاره به برگزاری نشست علوم سیاسی اسلامی که در مشهد برگزار می‌شود، گفت: «پنجمین نشست به موضوع علوم سیاسی با رویکرد دولت‌سازی در ایران تعلق گرفته که در آن ۲۵ نفر از اساتید این حوزه از دانشگاه‌ها و مراکز علمی مختلف گرد هم می‌آیند تا این موضوع را از منظرهای مختلف بررسی کنند.»

لک‌زایی درباره مقالاتی که در این نشست ارائه می‌شوند، گفت: «مقالات با سه رویکرد فلسفه سیاسی دولت‌سازی، رویکرد فقه سیاسی و رویکرد جامعه‌شناسی سیاسی طبقه‌بندی شده‌اند و ۱۲ مقاله با این سه رویکرد ارائه شده که توسط اساتید نقد و بررسی می‌شوند.»

رئیس کمیسیون علوم سیاسی کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی گفت: «مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم و در فرآیند پنج‌گانه تحقق اهداف انقلاب اسلامی، مرحله سوم را به استقرار دولت اسلامی در ایران اختصاص داده بودند. موضوع اصلی علوم سیاسی، دولت است و بر این اساس از دانشمندان این حوزه انتظار می‌رود به بحث درباره دولت‌سازی بپردازند و آن را در کانون توجه قرار دهند.»

وی در پایان تصریح کرد: «نشست علوم سیاسی با رویکرد دولت‌سازی در ایران، پیش‌نشست «کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی» در کمیسیون علوم سیاسی است تا بتوانیم برای کنگره با آمادگی زیاد حضور پیدا کنیم و توجه اساتید علوم سیاسی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی را به دولت‌سازی در ایران با رویکرد اسلامی جلب کنیم.»